

100 års byggeri

Firmaet Jonas Øglænds hus i Sandnes (1868 – 1990)

MÅLFRID GRIMSTVEDT OG BERIT BASS

Sandnes var Ø-byen på 1950-, -60 og -70-tallet. Firmaet Jonas Øglænd og drev da landets største sykkel- og konfeksjonsfabrikk. DBS, Kombi, Apache og Tomahawk, Øglænd Pioner klær, kjedebutikken Cubus – dette er merkenavn knyttet til Jonas Øglænd.

I utstillingen «Øglænd i 150» som åpnet på Vitenfabrikken i mai 2018, har vi et interaktivt kart som presenterer øglændbygningene på bykart fra ulike tidsperioder. Publikum kan bla i foto av bygningene og møte de som arbeidet innenfor veggene.

Her presenterer vi de viktigste av Jonas Øglænd sine firmabygninger i Sandnes. Jonas Øglænd startet i 1868 med detaljhandel, etterhvert også engroshandel. I 1906 etablerte sønnene Lars og Jacob den første sykkelfabrikken, og i 1926 var gamle Jonas med på å sette igang konfeksjonsfabrikk. De flyttet produksjon og handel fra det ene til det neste bygget ettersom driften utviklet seg. Men før de kom så langt, måtte de sikre seg tomtegrunn. Det gjorde de ofte i god tid før utbyggingen startet.

I første del av artikkelen tar Målfrid Grimstvedt for seg byggeprosessen rent kronologisk, mens Berit Bass i den andre delen går inn og ser på hvordan de ulike avdelingene brukte bygningene og flyttet fra den ene til den neste.

JONAS ØGLÆND SATSER PÅ EIENDOM I KROSSEN

Grunnleggeren, Jonas Øglænd, startet sitt firma i 1868. Da var han 21 år og fikk sitt handelsborgerbrev. Både han og byen var unge. Sandnes ble ladested i 1860, og bondesønnen Jonas flyttet fra Auglend i Høyland og inn til byen året etter. Sandnes var skilt ut fra Høyland, og var en by på mindre enn en kvadratkilometer i størrelse. Det meste av bebyggelsen lå langs vestsida av Gandsfjorden, vokst fram rundt Strandgata i nord og Langgata i sør. Byen fikk jernbane i 1878. Stasjonen, torg og dampskipsbrygge lå alle mellom Langgata og sjøen. Sandnes ble stedet folk flyttet til, eller handlet med. Da måtte de ha veier for å komme

fram. På 1800-tallet ble Postveien bygd som kjørevei fra Stavanger og over Jæren. Postveien lå på høydedraget vest for bebyggelsen i Sandnes. Bygrensen gikk langs deler av veien.

Langgata gikk i sør over i Jærveien, der bøndene sørfra kom inn til byen. Sist på 1860-tallet ble det anlagt en ny vei fra Sola i vest. Veien krysset Postveien, gikk ned til bebyggelsen og møtte en ny vei til Gjesdal i øst. Her møttes også Langgata fra nord og gikk over i Jærveien. Den unge handelsmannen Jonas Øglænd fulgte med på det som skjedde i byen. I krysset mellom disse tre innfartsårene og hovedgata i byen, kjøpte han byggetomt i 1872. Året etter kunne han åpne krambu

Jonas Øglænd hadde flere hus mot Gjesdalveien. Nærmest er butikken i Langgata, så en utvidelse av forretningsgården fra 1926 og lengst borte pakkhuset fra 1911. Foto fra rundt 1930.

Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

i eget hus. I firmaets jubileumbok fra 1943 blir den første krambua i Krossen omtalt som forretningsgård med pakkhus på 130 m². Begge husene var i tre. Forretningsgården hadde butikk og bolig i en etasje. Forretningen gikk godt, så i 1885 ble krambua bygd på og boligen flyttet til 2. etasje. Så gikk det noen tiår til før Jonas igjen utvidet bygningsmassen. I 1903 bygde han sjøhus i to etasjer i Strandgata 9. Han måtte så langt nord for å kunne ta imot varer ved dypvannskai. Men han trengte mer plass i Krossen, både til lager og butikk. Så i 1911 blir hele huset i Gjesdalveien 33 utvidet og tatt i bruk til butikk. For første gang bygde Jonas og Maren et eget bolighus, på høydedraget mot vest, i Falsensgate. Sønnen Lars bygde sitt bolighus på nabotomta. Her hadde de godt utsyn over den vesle byen i fjordbunnen. I Krossen ble pakkhuset i Gjesdalveien 31 revet, og et murbygg på fem etasjer ble oppført som nytt pakkhus.

EKSPANSJON I LANGGATA MOT VEST

Sønnene Jakob og Lars hadde satset på sykkelimport fra 1890-tallet. De holdt til i leide lokaler i Jærveien de første årene, men i 1906 kjøpte Lars et stort murhus, Langgata 6. Huset ble bygd av maler Lars B. Nygård i 1898. Huset ble innredet med sykkelbutikk og den første sykkelfabrikken. De eldste fotografiene av huset viser et tønnehvelvet tak med en gavlbue som ble avsluttet i en spenstig spiss¹. I 1912 var det ny branntakst på huset. Da var det bygd på med full 2. etasje og større loft. Den spenstige gavlbuen var borte. På dette tidspunktet hadde de allerede bygd en sykkelfabrikk

Sykelbutikken, med kontorer og den første sykkelfabrikken i Langgata 6. Lars Øglænd kjøpte huset i 1906 og bygde på det med full 2. etasje i 1912, så her ser vi det opprinnelige taket. Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

på tomta bak nr. 6 og nok en sykkelfabrikk mot nord, i Erling Skjalgsons gate. Denne siste fabrikk var i tre etasjer. Dette er enkle fabrikkbygg i teglstein, uten spesielle stilpreg.

Men det var ikke nok. Mot vest var det bare noen frittliggende hus langs Storgata før det ble åpne marker. Her kjøpte firmaet i 1912 ei stor tomt til videre utbygging av sykkelfabrikken. Tomta fikk adresse Sola-veien 3. Samme år bygde de ei smie i en etasje, fulgt av nok en sykkelfabrikk i tre etasjer året etter. Dette var også en enkel fabrikkbygning i teglstein.

1. I 1911 ble denne sykkefabrikken bygd i Erling Skjalgsjons gate 10. Her fotografert som ny.
2. Langgata 6c, bak Langgata 6. Sykkefabrikk i mur bygd i 1909. Her sett fra Storgata med Langgata 6 i bakgrunnen.
3. De to fabrikkene fra 1909 og 1911 lå tett sammen og over smauet mellom dem ble det bygd en ei bru. Bygningene og brua eksisterer den dag i dag.

*Alle foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

Fabrikkbygningen fra 1913, smia fra 1912 og garasjen til sykkelfabrikken til Jonas Øglænd i Solaveien, sett fra vest mot øst. Bildet er fra 1933. Foto: Ludvig I. Ludvigsen*Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

ARKITEKTENE KOMMER

Fra kjøp av sjøhus i 1903 til første fabrikkbygning i Solaveien hadde firmaet kjøpt og bygd til sammen sju bygg på 10 år. Så stoppet den bygningsmessige utvidelsen opp. Året etter brøt det ut krig i Europa. Det ble en lang pause i videre utbygging. Men firmaet vokste også i denne perioden. I 1926 startet de sin første konfeksjonsfabrikk, og på 1930-tallet var det tid for utvidelser, både i sykkelfabrikken, konfeksjon og handel. Firmaets grunnlegger, Jonas, døde i 1931. Hans to sønner, Lars og Jakob, overtok eierskapet alene, og fra 1937 ble alle

Jakob og Lars sine barn medeiere i firmaet. De fikk andeler som bare kunne arves innen familien.

I 1932 engasjert firmaet Jonas Øglænd arkitekt Gustav Helland til en rekke oppdrag. Gustav Helland (1879–1958) var utdannet ved den tekniske høgskolen i Dresden. Han praktiserte både i Tyskland og England før han slo seg ned som arkitekt i Stavanger i 1914. I boka «Sandnesarkitektur» blir han omtalt som den som gjør Sandnes til en moderne by.² De mange oppdragene han fikk for Jonas Øglænd er en viktig grunn til dette.

5

4

3

6

På dette flyfotografiet fra 1953 er alle Øglænds bygg på vestsida av jernbanen samlet.

- 1: Gjesdalveien 29.
- 2: Langgata 6.
- 3: Langgata 6C.
- 4: Erling Skjalgsons gate 10.
- 5: Kvartalet Solaveien, Eidsvollsgate, Erling Skjalgsons gate og en flik av Storgata.
- 6: Solaveien 10.
- 7: Vinkelbygg St. Olavsgate 20 / Erling Skjalgsons gate.

Foto: Widerøe flyfoto Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

Hellands første oppdrag for Øglænd var knyttet til sykkelfabrikken i Solaveien 3 og 10. De to enkeltbyggene ble i løpet av få år bundet sammen med nye, store bygningsvolumer. Først ble det i 1932 bygd et vinkelbygg mot Eidsvollsgate og Solaveien. I 1936 fikk fabrikken også påbygg mot Erling Skjalgsons gate ned til Storgata. Jonas Øglænd hadde også sikret seg tomt på sørsida av Solaveien. Her ble Solaveien 10 bygd i 1942. Da var det krig i landet, og i tilknytning til dette bygget ble det bygd bomberom. For å binde sammen fabrikkene på hver side av Solaveien, ble det bygd ei gangbru i to etasjer. Kunstneren Ståle Kyllingstad fikk oppdraget med å dekorere brua. I 15 felt på 1,5 m x 1,5 m laget han terrakottarelieffer av bønder, håndverkere, industriarbeidere og handel.³ Det er en unik kunstnerisk utsmykking, som fortsatt er bevart. Det store bygningskomplekset i Solaveien blir omtalt i «Sandnesarkitektur» som rettlinjet, nøkternt og funksjonelt, med skiferkledd valmtak. Vinduene har ikke buede overrammer slik det var vanlig i tidligere industristribygg. Trappetårnet på fasaden mot Solaveien er karakteristisk for 1930-årenes arkitektur. Tårnoppbygningen har to store urskiver som viser tiden, og flaggstang til bruk på merkedager.

Det oppdraget som satte Sandnes på det arkitektoniske kartet, var nybygget i Krossen, Gjesdalveien 29. Etter Jonas Øglænds død i 1931 ble forretningsgården hans erstattet med den første funksjonalistiske forretningsgården i Rogaland. Sigurd J. Øglænd, barnebarn og arvtaker etter Jonas i firmaets avdeling for manufaktur og konfeksjon, planla bygget sammen med

arkitekt Helland. De studerte moderne norsk forretningsarkitektur og reiste på studieturer til Holland og Tyskland. Interiør, trapper og butikkvinduer var viktige momenter i planleggingen. «Så gjennomtenkt var dette arbeidet at selv om bare det gamle kraftforlagerets tak er det eneste som er igjen av de gamle bygninger, kunne forretningen i byggetiden gå sin gang over hele linjen uten en dags avbrytelse.»⁴ At nybygget kom opp uten stopp i forretningsdriften, var nok i gamle Jonas sin ånd. Nybygget hadde en golvflate på 5 650 m², mot Jonas sin første krambu og pakkhus på 130 m².

Det nye varehuset i Krossen slik det stod ferdig i 1935, med vindusutstilling i 1965.

Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

Dette var ikke nok. Det ble bygget mer i dette kvartalet. Jonas Øglænd hadde alt i 1912 sikret seg mer tomtegrunn i kvartalet mellom Gjesdalveien og Erling Skjalgsons gate. Etter ti års drift trengte konfeksjonsfabrikken utvidelse. Nå var det arkitekt Ludvig Imsland (1909–1967) som fikk oppdraget. I 1939 ble første byggetrinn, med to fløyer, ferdig. I 1942 fulgte den tredje fløyen av fabrikken. Imsland var utdannet ved NTH i Trondheim i ei tid da funksjonalismen ble introdusert i Norge. Han hørte til den radikalt moderne fløyen blant arkitektene.⁵ Den store konfeksjonsfabrikken er bygd i fire etasjer over en sokkeletasje. Murveggene er slemmet, trappetårn og pipeløp er i rød tegl, og de tredelte båndvinduene er inndelt av røde teglsteinsfelt. I «Sandnesarkitekturen» blir disse detaljene vektlagt, fordi de gir bygningen et karakteristisk funksjonalistisk preg, samtidig som de viser at arkitekten kunne håndtere store volumer.⁶

Arkitekt Gustav Helland fikk flere oppdrag for Jonas Øglænd i 1930-årene. Han tegnet to flotte lagerbygg i Havnegata, nr. 6 mot sjøen i 1936 og nr. 5 rett over gata i 1938. I det mellomliggende året ble det reist ett nytt, stort lager i Standgata 9. Det gamle sjøhuset her måtte rives pga. kaireguleringer. Alle tre lagerbyggene er fine representanter for funksistilen. Og to av dem, Nr. 6 og Nr. 9, er fortsatt en viktig del av bybildet. Jonas Øglænd ga lagerbyggene sine navn etter gatenummeret, uavhengig av hvilken gate de lå i. Nr. 5 er revet, men fasaden mot Havnegata er bygd opp som kopi av funkisfasaden.

Det gikk ikke mange år etter krigens slutt i 1945

før Jonas Øglænd satte i gang nye byggeprosjekt. Sykkelproduksjonen økte. I Solaveien var det ikke mer areal, men firmaet hadde sikret seg arealer i Elvegata 11 i 1939. Her fikk byen, og familiens egen arkitekt, Lars Øglænd (1923–2018) oppdraget. Han hadde etablert Sandnes sitt første arkitektkontor sammen med studiekameraten Eilef Tønning (1922–1983) i 1953. De hadde begge studert i København og praktisert der og i Oslo, før de kom tilbake til hjembyen. Her etablerte de seg med arkitektkontor i lokalene til Øglænds første sykkelfabrikk, Langgata 6.

I 1953 stod første del av sykkelfabrikken i Elvegata 11 ferdig, tett fulgt av flere byggetrinn de neste årene.

Lagerbyggene i Havnegata fikk navn etter husnumrene. Nr. 6 lå ut mot sjøen og Nr. 5 lå på innsiden og hadde fórblander i tillegg til lager. Foto: Widerøe flyfoto *Interkommunalt Arkiv Rogaland.

VÅGEN FRA SUMP TIL INDUSTRI

Jonas Øglænd fortsatte å kjøpe opp arealer i Vågen på 1950-tallet. Dette området er gammel fjordbunn, brukt som byens søppelplass i mange år. Det ble fra gammelt av gitt navnet «Fjerå». Her gikk sjøen inn. Fabrikbyggene til Sandnes Kamgarn Spinneri og Sandnes Uldvarefabrikk, bygd rundt 1900, lå som to øyer i fjorden. På 1950- og 1960-tallet ble dette byens viktigste utbyggingsområde for industrien. Og Jonas Øglænd sikret seg tilsammen 80 mål tomtegrunn her.⁷

Firmaet fortsatte å bygge videre på sykkelfabrikken fra Elvegata 11 og over i Holbergsgata 19. Her ble det reist en stor industrihall i to etapper, 1963 til 1967, med Lars Øglænd som arkitekt. Holbergsgate 15 var opprinnelig Sandnes Jernvarefabrikk (Zinken) – en fa-

Inngangspartiet til bomullsfabrikken i Vågen 1961.

Foto: Ludvig I. Ludvigsen*Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

brikk som startet i 1900. Fabrikken flyttet til Vågen på 1950-tallet og fusjonerte med Jonas Øglænd i 1974.

Fabrikken i Elvegata 11 ble revet på 2010-tallet, men bygningene i Holbergsgate står fortsatt.

Jonas Øglænd startet utbyggingen av det store fabrikkområdet i Vågen knyttet til konfeksjon og tekstilengros i 1961. Området lå på tomten etter Grave-rens teglverk. Ett av teglverkene, 4-verket, ble herjet av brann i 1956. Det ble da overtatt av Øglænd og var del av konfeksjonsfabrikken. Tønning og Øglænd var arkitektene bak den moderne konfeksjonsfabrikken, som ble bygget ut over flere år. Mer om det i neste del av artikkelen.

Fra 1968 fikk også manufaktur-engrosavdelingen i Jonas Øglænd AS nye lokaler i Vågen. Det ble flere byggetrinn her; mer lager i 1969 og administrasjonsbygg i 1977. Da var det bygd nær 18 000 m² på 16 år. Siste byggetrinn ble sentrallager for Cubus i 1987.

Bygningsfasaden ble kledd med svarte fliser og vinduene fikk kraftige rammer og sprosser i teak. Nå er inngangspartiet bygd om, og derfor har bygningen mistet mye av sin opprinnelige kvalitet, ifølge «Sandnesarkitektur».⁸

KVÅL

Sykkelfabrikken ekspanderte utover på 1960-tallet. Målet var å øke salget både i Norge og på eksportmarkedene. Men produksjonskapasiteten satte begrensinger for salget. I Vågen lå moderne produksjonslokaler til sykkelfabrikken, i tillegg til konfeksjons- og engrosavdelingen og landbruksavdelingen. Målet var

Sykkelfabrikken på Kvål som ny i 1972.

*Foto: Tor Jan Ludvigsen *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

Silotårnene til Jonas Øglænd AS i Vågen stod ferdig i 1977. Til høyre skimtes lager Nr. 5, før forblenderiet er bygd.

*Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

å samle all produksjonsvirksomhet på det 80 mål store arealet firmaet eide her. Firmaet vedtok videre utbygging i Vågen. Men da kom Martin T. Tveit inn som ny adm.direktør. Han var skeptisk til om dette var den beste løsningen. Det ville bli dårlig logistikk både for råvarer inn og ferdigvarer ut. En ville heller ikke kunne få god fleksibilitet for de ulike produksjonslinjene. Det ville med andre ord ikke ligge tilrette for optimal lønnsomhet og drift. Per Øglænd skriver at Martin T. Tveit studerte dette grundig og i stillhet.⁹ Styret hadde alt planlagt en utbygging til 40–50 millioner kr. Planene ble bearbeidd videre. Det ble lagt fram en ny løsning som innebar å flytte sykkelfabrikken til den 250 mål store tomta firmaet hadde kjøpt på Kvål, fire km sør for Sandnes sentrum. Styreformann Jonas B. Øglænd var skeptisk, men Tveit overbeviste styret om at sykkel fabrikk ville komme til å trenge større arealer etter hvert. Da ville det kunne komme i konflikt med videre ekspansjon av tekstilavdelingen i Vågen.

Martin T. Tveit fikk medhold av styret, og sammen med overingeniør Alv Tengs-Pedersen satte han igang utviklingen av en ny modell for sykkelfabrikken. Her skulle, for første gang i Jonas Øglænds sykkelhistorie, all produksjon samles i en bygning. Tveit hadde vært i Japan, USA og andre land og studert modeller for produksjon. Mer om dette i neste del av artikkelen. Tor L. Øglænd tok det første spadestikket på Kvål 27. januar 1971. Innflyttingen startet året etter og 24. august 1972 ble fabrikk innviet med stor festivitas. Den hadde en samlet gulvflate på 23 000 m². Produksjonskapasiteten på ett skift var 300 000 sykkelrammer pr. år, med

ferdigmontering av 200 000 sykler, 50 000 barnesykler, 10 000 ergometersykler og 10 000 mopedrammer. Ekspertene karakteriserte den som verdens mest moderne sykkelfabrikk.¹⁰ Rundt ti år seinere ble sykkelfabrikken utvidet, både ved tilbygg og ved å legge ekstra mezzanin inne i fabrikk.

I denne fabrikk ble det produsert rundt 6–7 millioner sykkelrammer fram til år 2000. Da ble produksjonen flyttet ut av landet.

KORNSILOEN I VÅGEN

Det ble satset på landbruksavdelingen i Jonas Øglænd fra 1800-tallet like til første del av 1980-tallet. Avdelingen hadde tilhold ulike steder i byen gjennom de første 100 årene, men i 1969 ble alt samlet i Vågen. I 1977 stod en ny kornsilos ferdig. Tønning og Øglænd var arkitektene bak de ti slanke silocellene i betong. De er store nok til å romme 12 000 tonn korn. Siloen rager 40 meter opp og er godt synlig i bybildet. Historien sier at da folk i byens rådhus så byggverket reise seg, tok de en telefon til Jonas Øglænd AS og lurte på om firmaet hadde tenkt å melde fra om nybygget.

Få år senere ble det bygget et stort kraftforblander i inntil siloen. Men like etter, i 1985, ble begge deler solgt til T. Skretting.

LIVET I BYGNINGENE

I andre del av artikkelen skal vi se mer på det indre livet i bygningene til bedriften Jonas Øglænd. Vi skal følge utviklingen av de tre store grenene – handel, sykkelproduksjon og konfeksjon – i lys av flyttingen fra sted til sted og de ulike bruksområdene til husene. Å følge hvert enkelt steg i denne utviklingen hadde vært både trøttende for leseren og umulig for forfatteren. Vi setter lyskasteren på tilstanden i viktige øyeblikk og nøyer oss med noen sideblikk i ny og ne. Mange av bygningene preger bybildet på Sandnes den dag i dag. Det skal nevnes kjapt bruken av bygningen etter Jonas Øglænd AS sin tid, men ikke mer.

Historien om «livet» i firmaet Jonas Øglænd sine bygg er en historie om en bedrift i vekst med stadige behov for større arealer. Ikke bare en gang nevnes at manglende produksjonskapasitet fører til at man ikke kan tilfredsstille etterspørselen. Men det er også en historie om effektivisering og rasjonalisering som den tekniske utviklingen og nye produksjonssteder førte med seg.

FRA KRAMBU TIL SPESIALBUTIKKER – DETAJLHANDEL

Jonas Øglænd var handelsmann. Han fikk sitt handelsborgerbrev i 1868 og begynte å drive handel fra vekslende steder i den da unge byen Sandnes. I 1873 åpnet han sin første egne butikk, en krambu i Krossen. Her kunne både byens beboere og bønder som kom til byen kjøpe «alt det de trengte til hus og hjem, til gård og grunn: kolonialvarer, fetevarer, isenkram, korn og mel, sko og tresko, manufakturvarer, steintøy, ja til

og med vin.»¹¹ Kort sagt var denne handelen et godt eksempel på datidens krambu, dvs. en altnuligbutikk.

Jonas Øglænd var bondesønn. Også som handelsmann med røttene i bondestanden fulgte han utviklingen i landbruket. Samtidig gjorde krambua sin beliggenheten det naturlig for bøndene fra Gjesdal og Jæren å ta et første stopp i byen der. Produksjon av kunstgjødsel var ny på slutten av 1800-tallet. Jonas Øglænd så muligheten og tok det inn i sitt sortiment på midten av 1880-tallet som den første handelsmann i Rogaland.¹² Senere var han også den første som solgte kraftfor.¹³ Varene ble lagret i Øglænd sitt sjøhus på kaien. Da etterspørselen ble større ble det leid forskjellige lagerlokaler i byen.

Butikkdriften gikk bra og lokalene ble utvidet flere ganger. Samtidig spesialiserte Øglænd seg på bestemte varer. «Det var umulig å bevare oversikten og skaffe lagerrom til alle de artikler han hittil hadde ført. Så sjaltet han resolutt ut en hel del av de ting som interesserte ham mindre og fortsatte å handle med manufaktur, kolonialvarer og kraftfor, melvarer, såkorn og all slags frøvarer.»¹⁴ Jernvarer, kjøkkenutstyr, steintøy og en rekke kolonialvarer var ikke lenger å finne i hyllene i Jonas Øglænd sin butikk.¹⁵ Allerede her la han grunnstammen for de tre grenene av detaljhandel som bedriften Jonas Øglænd skulle utvikle videre framover.

I årene framover ble det utvidelser og omorganiseringer av forretningsgården. I 1912 tas andre etasje i bruk som butikk.¹⁶ 1923 innredes alle rom som butikk

Ansatte i Jonas Øglænds butikk i Krossen i Sandnes 1911. Bak disken står fra venstre Julius Gjerland, Inga Torkildsen, Bang Espeland, Gabriel Tjosevik, Jonas B. Øglænd, Inga Thu, Rasmus Håland, Ella Øglænd, Lars Håland og på stolen sitter kunde Peder Fjogstad. I kontordøra skimtes eierne Lars Øglænd, Jonas Øglænd og Jakob Øglænd.

Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

og lager.¹⁷ I 1926 får den et tilbygg, som tas i bruk av manufakturavdelingen.¹⁸

Et stort steg i retning spesialbutikker og vekk fra «krambu»-tanken tok Jonas Øglænd med bygging og innredning av en ny moderne forretningsgård i 1935. Her fikk de forskjellige avdelingene sine plasser adskilt fra hverandre.

I forretningsgården var hele første og andre etasje forbeholdt butikkene. I første etasje var «alle metervarer, garn og utstyrsavdelingen».¹⁹ I utstyrsavdelingen kunne en kjøpe alt som trengtes for å innrede et hjem: tepper, «møbelstoffer, gardiner, portierstoffer etc., inlaid og linoleum.»²⁰ I denne etasjen fantes også ventee og prøverom for kåpe- og kjolesystemene. Hele andre etasje var forbeholdt ferdige artikler og konfeksjon.

I første etasje lå det også en kolonialbutikk med inngang både fra manufakturavdelingen og fra Gjesdalveien. Ønsket en å kjøpe gjødsel eller kraftfor måtte en gå gjennom kolonialbutikken til et ekspedisjonskontor. Tredje og fjerde etasje i forretningsgården var forbeholdt engrosavdelingens lagre og kontorer.²¹ Denne avdelingen hadde selgere i hele Norge.

Vi ser her at alle Jonas Øglænd sine butikkavdelinger var samlet under et tak, men levde adskilt fra hverandre. I den videre historien skulle også disse flytte til forskjellige bygninger.

Fram til 1968 hadde butikken i forretningsgården i Krossen utviklet seg til «en ren tekstilbutikk med følgende avdelinger: metervareavdeling, pikeavdeling, dame konfeksjonsavdeling, dame undertøyavdeling, junioravdeling og herreavdeling.»²² Butikken var Vest-

Kolonialbutikken i Jonas Øglænd sin forretningsgård hadde fått en ny pakkedisk 1962, og derfor kom dette bildet i bedriftsbladet «Vi hos Øglænd». Bak disken står f.v. Tomas Anda, Anny Espeland og Sigrunn Osland.

Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

landets største tekstilbutikk den gangen.²³ I tillegg eksisterte fortsatt kolonialbutikken i kjelleren.

Samme året var det planer om å bygge om forretningsgården til et «moderne varehus med nye avdelinger for andre varegrupper enn de som føres i dag.»²⁴

Bygget i Krossen har i årenes løp gjennomgått store forandringer. Avdelingene måtte tilpasse seg moten, bl.a. ble segmentet for ungdomsklær viktigere og viktigere. I 1978 åpnet f.eks. en avdeling med navnet «jeans shop».²⁵ En parfymeavdeling ble etablert i konfeksjonsbutikken på 1970-tallet.²⁶ En kafeteria, «thesalong» åpnet høsten 1980 i hjørnet Erling Skjalgsongs gate/St. Olavs gate.²⁷

Forretningsgården til Jonas Øglænd i Krossen i 1943.

1. Trapp opp fra første til andre etasje, på vei ned Torleif Oftedal og Ove Hetland, ved kassen Ragna Furås.
2. Metervare- og garnavdeling i første etasje.
3. Utstyrsavdelingen i første etasje. Vi har navnene på nr. to f.v. - butikens førstedame Ragna Furås, nr. fire - Torleif Oftedal (regnskap), og ekspeditør helt t.h. - Trygve Lunde.
4. Verksmester i konfeksjonsfabrikken Fridtjof Rasmussen tar mål av Torleiv Stangeland for en skreddersydd dress, Kåre Hegdal noterer målene.

Alle bildene var arrangerte med ansatte fra firmaet fordi det var lite varer og generelt lite folk i butikken under okkupasjonen.

Alle foto: Ludvig I. Ludvigsen *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

I 1984 holdt Cubus-navnet inntog i forretningsgården. På bildet: metervareavdelingen i Øglændhuset i 1986.

Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

Store forandringer skjedde midt på 1980-tallet. I 1986 ble gårdsrommet i komplekset i Krossen overbygd for å skape 2500 m² ny butikkflate. Høsten samme år åpnet huset under navnet «Øglændhuset». Forretningsgården til Jonas Øglænd AS var blitt et varehus på lik linje med «Huset Vårt» med forskjellige butikker.²⁸ Nå leide også andre butikker og kjeder seg inn i huset. Forretningsgården i Krossen var dermed ikke lenger en ren konfeksjonsbutikk. Her kunne det kjøpes mange andre ting også. Ombyggingen fortsatte og det fulgte en ny åpningsdag våren 1987. Nå rommet forretningsgården i Krossen både klesbutikker, blom-

sterbutikk, frisør og urmaker, en leketøysforretning og ikke minst «Mathuset Wilberg» i underetasjen.

Utstyrsavdelingen til Jonas Øglænd ble allerede i 1957²⁹ en egen butikk og flyttet til Langgata 6, hvor den første sykkelfabrikken hadde holdt til. Butikken fikk navnet «Utstyren». 1973 ble varegruppene Tepper og gulvbelegg overført til en ny butikk i «Huset Vårt». I 1984 ble «Utstyren» en del av Øglænd sin butikk-kjede CASA.³⁰ Butikken ble overtatt ved årsskiftet 1990/1991 av Bomax-kjeden³¹ som tidligere hadde overtatt gardinavdelingen i «Utstyren».³²

Parallelt med tekstilbutikken i forretningsgården

I 1968 foregikk salget i forretningsgården i lyse innbydende lokaler: Junioravdeling, dameavdeling og det nye supermarkedet, «Matsenteret» med selvbetjening. Alle foto: Knudsens fotosenter. * Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

hadde bedriften Jonas Øglænd fra 1962 en butikk i Langgata 18/20, «Tekstil-Basaren AS», hvor tekstiler til rimelige priser ble solgt. «Tekstil-Basaren» ble siste gang nevnt i Stavanger Aftenblad i 1987, så det antas at den ble avviklet på den tiden.

Kolonialdelen til detaljhandelen hos Jonas Øglænd AS holdt fra 1966 til i kjelleren til den gamle konfeksjonsfabrikken i St. Olavs gate. Med åpningen 28. mars 1966 kunne butikken utvide arealet fra 50 til 600 m².³³ Butikken var en av de første selvbetjeningsbutikkene på Sandnes, men hadde fremdeles en betjent avdeling for kjøtt og fisk. En nyhet var at man kunne ha muligheten til å få barnepass mens man handlet, såkalt barneparkering. Høsten 1977 hadde matsenteret gjennomgått en fornying som ga lysere og mer innbydende lokaler.³⁴

Høsten 1986 solgte Jonas Øglænd AS matbutikken til Harald Wilberg.³⁵ Dermed var kolonialbutikken, altså matvarehandelen, historie for bedriften Jonas Øglænd AS. Wilberg-gruppen leide lokaler i det som nå het «Øglændhuset» i flere år framover.

Lagerbygningene til landbruksproduktene lå mange steder i Sandnes. Først var de i det spesielt bygde lagerbygg i tilknytning til butikken i Krossen. Senere flyttet man lagrene til Havnegate. I 1977 ble det bygd en ny kornsilo for kraftfor i Vågenområdet.³⁶

Ekspedisjonen til salg av landbruksprodukter hadde sine kontorer i forretningsgården i Krossen fram til 1969. Dette året ble disse flyttet til Vågen i direkte tilknytning til lagerbygningen for kraftfor og gjødsel i Havnegate 5 samt Havnegate 6 og 7.³⁷ 1982 fikk avdelingen nye kontorer ved det nye kraftforblanderiet.

I 1986 var landbruksavdelingen historie ved salget til Skretting 31. desember 1985.³⁸

Når en tenker handel og Jonas Øglænd, så tenker mange på «Huset Vårt» i Solaveien. Bygningen som siden 1930-tallet hadde huset sykkelfabrikken ble ominnredet og åpnet 6. september 1973 som byens første kjøpesenter. Den dagen økte byens samlede butikkareal med en tredjedel. På senteret var det samlet mange butikker under et tak som tilbød produkter for «hus, hjem, ferie og fritid.»³⁹ I de kommende årene var det flere forandringer, både når det gjelder beliggenhet og hvilke butikker som var i «Huset Vårt». Våren 1988 ble huset solgt til et kommandittselskap hvor Jonas Øglænd AS eide 36 %.⁴⁰ I 1990 kom de første planene opp for å bygge om «Huset Vårt» til et leilighetskompleks. I 1993 ble det solgt til Daniel T. Øvstebø og var dermed ikke lenger en del av Øglændkonsernet.⁴¹

«Huset Vårt» eksisterer på en måte den dag i dag, men etter å ha vært byens første kjøpesenter tapte varehuset terreng. Flere og flere butikker flyttet ut. I dag huser det både forretninger og leiligheter.

HANDEL I STOR STIL – ENGROSHANDEL

Både manufakturvarer og gjødsel ble solgt en gros, dvs. i store kvanta til forhandlere. Til å begynne med ble dette gjort ved siden av detaljhandelsvirksomheten, men etter at Sigurd J. Øglænd kom tilbake på 1920-tallet ble engroshandelen systematisk utvidet. Salget omfattet etter hvert både produkter som Øglænd forhandlet og egen produksjon fra konfeksjonsfabrikken. På 1960-tallet gikk utviklingen på tekstilmarkedet i retning kjededan-

Folk strømmet til Huset Vårt 5. september 1973 da det ble åpnet som kjøpesenter i det som tidligere var sykkelfabrikken i Solaveien.

Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

velse, noe som firmaet Jonas Øglænd tidlig var en del av. Manufakturavdelingen inngikk samarbeidsavtaler med forskjellige butikker, som utviklet seg til «Ø-kjeden» og senere ble til «Cubus».⁴²

Lokalene til denne delen av virksomheten var til å begynne med i forretningsgården i Krossen. Det tok ikke lang tid før kapasiteten til lokalene var sprengt. «Hele

manufakturavdelingen, engros og en detalj hadde lagt beslag på komplekset i Krossen...»⁴³ heter det på midten av 1930-tallet. Det var en av årsakene til at den gamle butikken i Krossen ble revet til fordel for forretningsgården som ble innviet i 1935. Engrosavdelingen flyttet inn i tredje og fjerde etasje i det nye komplekset samme år.⁴⁴ I takt med veksten til avdelingen økte også plassbehovet igjen. Etter hvert ble mange bygninger tatt i bruk, så som etter flyttingen av konfeksjonsfabrikken til Vågen hele bygget i St. Olavs gate.

I 1977 ble et nytt bygg tatt i bruk til Tekstilgruppen. Bygget lå i flukt med tekstilfabrikken i Vågen og rommet lager for 3700 paller, samt 900 m² kontorlokaler. Her var det «Alle tekstiler – enten til Ø-kjeden, konfeksjonsfabrikken, fimaets egne butikker – ja, selv elektriske artikler til butikken i «Huset Vårt»»⁴⁵ kom hit før de ble fordelt til butikker og konfeksjonsfabrikken.

KONFEKSJONSINDUSTRIEN

Handel med manufakturvarer fikk et oppsving i starten av 1920-tallet. «Men det ble snart klart at skulle forretningen klare seg i konkurransen i konfeksjonsartikler som stadig ble av større og større betydning i tekstilbransjen, så måtte firmaet starte egen konfeksjonsfabrikk.»⁴⁶ Bedriften ønsket å satse på det og kjøpte de første maskinenene til fremstilling av arbeidsklær og -skjorter og innrettet en systue i Langgata 6 i 1926. Antallet ansatte vokste i løpet av de neste tre år fra 11 til 50, både tilskjærere og syersker.

Konfeksjonsfabrikken måtte flyttes. Fabrikklokalene i Erling Skjalgsons gate (bygget fra 1911), som tid-

Fram til 1968 holdt lageret til
manufaktur-engrosavdelingen til i
bygningen i St. Olavs gate 20, men
i 1968 åpnet Engroshuset i Vågen
på 4000 m². Øverst er lagerlokalene
før innredning.

*Foto: Ukjent og Knudsens fotosenter
Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

Gruppebilde av ansatte og ledelse i konfeksjonsfabrikken til Jonas Øglænd i 1936 foran fabrikken i Erling Skjalgssons gate 10. Legg merke til navneskiltet på veggen. Foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

ligere var brukt til sykkelproduksjon, ble nå tatt i bruk. Her skulle klesproduksjonen holde til de neste årene.

Salget av manufaktur- og konfeksjonsvarer gikk så det suste på 1930-tallet. Ny lagerkapasitet trengtes og kunne tas i bruk i det gamle kraftforlageret som var bygd sammen med forretningsgården. Men denne utvidelsen skulle vise seg å ikke være nok i det lange løp. Kapasiteten til konfeksjonsfabrikken ble sprengt.⁴⁷

For første gang i firmaets historie ble det bygd en ny fabrikk beregnet på konfeksjon - nybygget mellom Gjesdalveien og Erling Skjalgssonsgate i tilknytning til forretningsgården.

Tre etasjer huset produksjonen. Disse gjenspeilet

bredden av de produserte varene. I første etasje var det systuer for kjoler og kåper, samt linsøm og utstyr. Videre var det skjortefabrikk og et rom for pressing og stryking av skjorter. I hele andre etasje ble det produsert herrekonfeksjon, mens tredje etasje var forbehold fabrikkasjon av dongeriklær og arbeidsskjorter. I fjerde etasje og loftet var det innredet lagerlokaler for ferdige varer.⁴⁸

Byggingen av konfeksjonsfabrikken, med utvidelsen av produksjonslokalene, gjorde det også mulig for bedriften Jonas Øglænd å starte med herrekonfeksjon.⁴⁹

Bygningen var bygd etter datidens standarder både med tanke på arbeidsmiljø og sikkerhet. Syerskene fikk vaskerom, garderobe og spisesal i kjelleretasjen. Et

Sømsalen i første etasje i konfeksjonsfabrikken i St. Olavs gate, ferdig i 1939-1942. Her ble det sydd skjorter, kåper og linsøm

*Foto: Ludvig I. Ludvigsen *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

Produksjonshallen for bomullsvarer i den nye konfeksjonsfabrikken i Vågen stod ferdig i 1961

*Foto: Knudsens fotosenter *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

Fra konfeksjonsfabrikken til Jonas Øglænd AS på Vågen.

1. Det må være orden i ferdiglageret for jeans i konfeksjonsfabrikken.
2. Verksmester Fridtjof Rasmussen og en sømoperatør ved en lommepresse i konfeksjonsfabrikken.
3. En ansatt legger ut og tegner rundt mønstersjablonger på stoffet før tilskjæring.

*Alle foto: Knudsens fotosenter. *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

ventilasjonssystem sørget for frisk luft. Denne ble oppvarmet om vinteren. Hele bygget ble varmet opp med et sentralvarmeanlegg. Flere rom i kjelleretasjen var bombesikre, i overensstemmelse med myndighetenes krav på denne tiden. Bygget ble utstyrt med tre vareheiser.

Konfeksjonsfabrikken var en hovedavdelingen i bedriften Jonas Øglænd. Men det er i de følgende årene vanskelig å følge hvordan de enkelte avdelingene utviklet seg videre. Det antas at målsøm, dvs. å få sydd klærne etter egne mål, fikk mindre betydning i forhold til konfeksjonen. Men selv i 1960 ble det fremdeles en fjerdedel av dressene sydd etter mål.⁵⁰

I 1960 holdt dongeriavdelingen, både tilskjæreriet og sømsalen, til i første etasje i konfeksjonsfabrikken i St. Olavs gate. I tredje etasje var en annen sømsal. I fjerde etasje var dongerilager og pakkeavdelingen, mens råvarelageret lå i kjelleren.⁵¹

Bygningen i St. Olavs gate huset hele konfeksjonsfabrikken fram til den nye bomullskonfeksjonsfabrikken i Vågen kunne tas i bruk sensommeren 1961. Hit flyttet produksjonen av arbeidsklær og fritidsklær. Fabrikken på 7000 m² var veldig rasjonelt innrettet. På den ene siden var råvarelageret. Herifra kom man til selve produksjonslokalene. Hele produksjonen foregikk på samme plan. Tilskjæreriet brukte hele bredden av den framre delen, mens sømavdelingen brukte hoveddelen av salen, hele 3500 m². Maskinene var satt opp slik at operasjonene som fulgte hverandre i arbeidsgangen stod etter hverandre. I den andre enden av produksjonssalen lå lokalene til ferdiglageret og ekspedisjonen.

Bedriften Jonas Øglænd var stolt over den nye fabrikken som holdt høye standarder. Lyset falt gjennom et shedtak. Et varmluftsanlegg som var integrert i bygningskonstruksjonen, førte oppvarmet friskluft inn fra taket og sugde ut brukluft gjennom kanaler i gulvet. På den måten ble luften skiftet ut hele fem ganger per timen.⁵² Maskinene hadde et fleksibelt oppsett som lett kunne tilpasses gangen i produksjonen.⁵³ Den nye fabrikken skapte gode forhold for de ansatte med garderobes med vasker, dusjer og fotbad, kjøkken, spisesal og kafeteria. Over hele fabrikken var det installert høyttalere til informasjon og underholdning.

I september 1964 flyttet resten av konfeksjonsfabrikken, ullsektoren, inn i nye lokaler i flukt med bomullsfabrikken. I samme byggeprosess ble ferdiglageret utvidet. Resultat var at bygningskomplekset samlet råvarelageret, produksjonsavdelinger, ferdiglageret, ekspedisjonen, modellavdeling og driftskontorene til hele konfeksjonsfabrikken på én plass. Kun de ansatte med administrative oppgaver beholdt sine kontorer i den gamle fabrikken i St. Olavs gate, men disse ble til gjengjeld samlet i én etasje.⁵⁴

I den store produksjonshallen fra 1961 lå nå «avdelingene for dongery, anorakker, boblejakker og alle typer benklær»⁵⁵, mens i den nye salen var det avdelingen for jakker, laminerte frakker og kåper.

Konfeksjonsindustrien er underlagt motebildet. Det innebærer en raske forandringer i produktpaletten til fabrikkene. Dermed er det klart at det skjedde en forandring av produktpaletten over tid. Samtidig er konfeksjonsindustrien underlagt et stort prispress.

Kundene ønsker rimelige varer. Det merket også Øglænd sin konfeksjonsfabrikk. På slutten av 1980-tallet ble jeans- og bukseproduksjonen lagt ned.⁵⁶ Etter å ha kjempet i et tungt marked la Øglænd Pioner ned sin produksjon ved nyttår 2000. Det var til slutt ansatt kun 15 syersker, hvor det før var over 500.⁵⁷

SYKKELFABRIKKEN – FRA VERKSTED TIL STORFABRIKK

Starten av sykkelfabrikken var, som tidligere nevnt, et leid butikk- og verkstedslokale i Jærveien 3 i årene 1897-1898. Sykkelfabrikken startet egentlig som et rent monteringsverksted for importerte sykler, som

Arbeidere på sykkelfabrikken. Øverste rekke f.v. Sven Nordheim, Kristian Meisland, Sven Stangeland, Hans Skjelbred, Arne Svihus, Tønnes Lima, Alfred Ommundsen, Reinert Haarr, Bastiansen, Ingebret Sviland, Elias Skjørestad, Ola Nygaard, Olaus Bærheim og Harald Urstad. Midten f.v. Andreas Hove, Olav Stangeland, Samuel Skjæveland, Sverre Ravndal, Karl Herikstad, Andreas Nygaard, Lars B. Nygaard, Sigurd Nerland, Gustav Soma, Elling Aarsvoll, Sven Stokka, Ingebret Strand, Sverre Ommundsen, Teodor Soma, Ole Aareskjold, Peder Lutsi, Alf Knoph, Hartvig Malmin, Smidt, Arne Stangeland, Torger Ravndal, Sven Brosten, Johan Soma og Ole G. Rostøl. Nederst. Kristian Stokka, Hedvig Bergmark, Grete Stokka, Dorthea Øglænd, Anna Øglænd, Magnhild Øglænd, Birgitte Lunde (Botne), Maria Øglænd, Lars Olsen Stangeland, J.J. Øglænd, Gabriel Stangeland, Jonas Øglænd, Nikolai Bærheim, Lars Øglænd, Berge Welde, Lars Lunde, Lars Sola, Jonas B. Øglænd, Rasmus Sørnes, Magnus Rovik og Jens T. Lunde *Foto: Jacob T. Øglænd *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

bedriften solgte fra lager på Sandnes. Tidlig ble det klart at hvis bedriften skulle kunne konkurrere på sykkelmarkedet, måtte det tilbys rimeligere sykler. Løsningen var å begynne å produsere sykler selv. Slik ble lokalene ominnredet til å kombinere butikk, fabrikk og reparasjonsverksted. I denne tiden ble det klart at sykkel ønsket bedriften å satse på. Nye lokaler i Langgata 6 ble kjøpt. Mot gaten ble det innredet butikk, fabrikk ble holdt til i et trebygg bak murhuset. «Egenproduksjon av sykler og deler tok nå fatt for alvor.»⁵⁸

Salget av sykler skjøt fart, produksjonen ble utvidet. I perioden 1909 til 1913 ble tre nye fabrikkbygninger satt opp og innredet. Det tok ikke lang tid før en bygning var tatt i bruk til større plassbehov meldte seg. Da denne utbyggingsperioden var avsluttet, var sykkelproduksjonen delt opp i tre fabrikker langs Erling Skjalgsons gate.

Når fabrikk hadde besluttet å produsere sykler, var ønsket å framstille mest mulig av sykkeldelene selv. I 1913 hadde «rammer med kranklager, gaffel- og styrelagerdeler, [...] eker, nipler, kjeder, pedaler, sadler, styrer, kjedekasser og bagasjebærere»⁵⁹ kommet i produksjon, mens felger og skjermer ble importert som halvfabrikat.⁶⁰

De fleste delene ble produsert i «Automaten», dvs. i første etasje av bygget fra 1911. Her var det satt opp store tunge maskiner som dreiebenker, presser og spesialmaskiner på gulvplan. Her var også sliperiet, hvor mange deler ble viderebearbeidet. Rammene ble laget i første etasje i bygget fra 1913, det såkalte «Rammeverkstedet». Andre avdelinger var fordelt på

de tre eksisterende bygninger: forniklings- og poleringsavdelingen holdt til i bygget fra 1909, lakkeringsavdelingen var plassert i bygget fra 1913. Montering av sykler foregikk i bygget fra 1909 og delvis i tredje etasje i 1911-bygget. Det er iøynefallende at alle tre bygningene rommet lagerrom, enten for å oppbevare deler eller ferdige sykler. Ved siden av bygging av produksjonskapasitet har det også blitt innredet et bad for arbeiderne allerede i 1909.

Den neste store utbyggingen skjedde mellom 1933 og 1942 langs Solaveien. Etter hvert ble hele sykkelproduksjonen flyttet over til dette kvartalet, og de eldre bygningene ble brukt til andre formål som vi har sett tidligere.

Bygging av nye fabrikklokaler gjorde det mulig å tenke gjennom produksjonsopplegget og finne gode og innovative løsninger. Det skjedde også ved innredning av sykkelfabrikk i Solaveien. Her, så som i de tidligere produksjonslokalene, var det store tunge maskiner som dreiebenker og presser samlet i en sal i første etasje. Også denne salen fikk navnet «Automaten» blant de ansatte. I samme etasje var også ramme- og rørvdelingen med lodderom og sveiseverksted plassert. I denne avdelingen ble rammene bearbeidet både med maskiner og hånd: rørene ble kuttet i automat- og håndkappemaskiner, samt videre bearbeidet i frese- og bøyemaskiner. Etterpå ble rammedelene sveiset sammen. Forskjellige sykkeldeler ble slipt i samme etasje.

Andre deler, som som felger og skjermer, ble produsert i tredje etasje. Profilstålbånd måtte kuttes og

Sykkelfabrikasjonen rundt 1927-28 var delt på flere fabrikklokaler og ansatte med hver sine oppgaver.

1. Mange har vært med å lage de ulike sykkel-delene. Denne arbeideren setter alt sammen til den ferdige sykkelen i 1913-bygget i Solaveien.
2. Både kvinner og menn tar del i produksjon og montering av sykkel-seter i Solaveien.
3. Produksjon av sykkel felger i fabrikk i Erling Skjalgsons gate 10

*Alle foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

Øglænd bygde nye fabrikklokaler med større kapasitet, men arbeidsoppgavene ble ikke nødvendigvis mer rasjonelle. Her er tre foto fra lokalene som ble bygd i Solaveien på 1930-tallet

1. Montering av sykler foregikk fortsatt en for en på stativ i 1960.
2. Forniklingsavdelingen rundt 1935-40.
3. Sveising av felg rundt 1935-40.

Alle foto: Ukjent *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet

sveises, slipes og klargjøres for innsetting av spilene. Siden den første utbyggingsperioden hadde sykkel-fabrikken også begynt å produsere disse delene selv. Mange sykkeldeler går gjennom fornikling, forkromming eller lakkering for å gjøre disse mer holdbare. Disse prosessene ble gjennomført i tredje etasje i sykkelfabrikken i Solaveien. Der lå et moderne lakkeringsanlegg med kanalovner for både svarte og fargede deler. Før delene gikk i ovnen ble de enten dyppet i lakk eller sprøytelakkert. Etterpå ble mange deler dekorert, ofte for hånd. Helt siden den tidlige fasen av sykkelproduksjonen har også forkrommingen av sykkeldeler blitt tatt i bruk. Avdelingen som gjennomførte denne operasjonen holdt fremdeles til i «Forniklingsrommet».

Når de ulike sykkelkomponentene var produsert og behandlet, ble disse transportert til monteringsrommene i andre etasje. Her fantes det både avdelinger for delemontering og ferdigmontering. I denne etasjen i bygget av 1942 ble motorsyklene montert. I tredje og fjerde etasje i nybygget lå lageret, både for ferdige produkter og delene som trengtes i produksjonen.

Hele produksjonen foregikk nå under ett tak. Som

Nr. 11 var navnet på sykkelfabrikken i Elvegata. Oversikt over Automat-hallen i 1967. Her produserte de deler som ble fraktet til Solaveien for videre arbeid og montering. Foto: Knudsens fotosenter *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

vi har sett var innredning av fabrikken nøye gjennomtenkt. Hensikten var å samle lignende arbeidsoppgaver nær hverandre. Utendørs transport i produksjonsprosessen var ikke nødvendig. Men denne situasjonen varte ikke lenge.

Mellom 1953 og 1967 skjedde en oppbygging og etter hvert utbygging av nye fabrikklokaler i Vågen. Fabrikken ble planlagt som komponentfabrikk. Her skulle sykkeldeler produseres. For å utnytte kapasiteten til maskinene best mulig ble også metalldele for andre bedrifter, som Volvo, produsert.

Steg for steg flyttet deler av både lager og deler av

sykkelproduksjon fra Solaveien til dette området.

I 1967 var sykkelproduksjonen todelt. Produksjon av deler og halvfabrikata foregikk i Nr. 11 i Vågen mens ferdigproduksjonen og montering var i bygningen i Solaveien. Hele produksjonsprosessen er beskrevet i jubileumsboken fra 1968.⁶¹ Derfor skal bare hovedlinjene skisseres her.

I Nr. 11 lå røravdelingen, hvor rørene til syklene ble kappet, slipt og bøyd. Her lå en felg- og skjermavdelingen, hvor aluminiumsdelene ble valset, kuttet og sveiset etter behov, samt boret hol der det var nødvendig. I elokseringsavdelingen ble aluminiumsde-

På foto t.v sitter arbeiderne ved slipemaskiner og sliper deler før lakkering og fornikling i sliperiet, mens foto t.h. viser sveising av felger. Begge deler foregikk i sykkelfabrikken Nr. 11 i Elvegata i 1967. Foto: Knudsens fotosenter *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

lene gjort holdbare. I pressstøperiet ble smådelene av metall produsert. I presshallen stod over 60 presser og produserte smådeler samtidig. I automat- og tråдавdelingen stod dreiebenker, bore-, frese- og gjengemaskiner på rekke og rad. I denne avdelingen ble det, som i «Automaten» tidligere, produsert eker og nipler, krank og fittings. Denne avdelingen flyttet fra Solaveien til Elvegata i 1962. I Vågen fantes også sliperiet, som nå var veldig maskin- og kjemipreget i forhold til denne arbeidsprosessen i eldre dager. I galvanoidavdelingen ble delene forniklet og forkrommet. Også smådeler, som nav og pedaler ble montert i fa-

brikken i Vågen.

Bare den korte oppsummeringen av avdelingen i Vågen viser hvor mange delarbeidsoppgaver som måtte til før en sykkel kunne monteres. Avdelingene før syklene kunne monteres hadde blitt mer spesialisert i forhold til fabrikkene rundt Erlings Skjalgsgons gate og i Solaveien. Tunge arbeidsoppgaver som i sliperiet har blitt overtatt av maskiner.

Alle deler og halvfabrikata som ble produsert i Elvegata ble nå transportert til fabrikken i Solaveien for ferdigmontering. Mange avdelinger, som automat- og tråдавdeling hadde flyttet til Nr. 11 i 1962. Det førte

To foto fra lokalene i Solaveien 10 i 1967. Tre arbeidere driver med stuksveising på sykkelrammer. På det andre fotoet er salen fylt av kombisykler som skal monteres.

*Foto: Knudsens fotosenter *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

Avslutningsveising i rammeavdelingen i sykkelfabrikken til Jonas Øglænd AS på Kvål.

*Foto: ukjent, *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

til at sykkelmonteringen i Solaveien kunne utvides og omorganiseres. Den ble nå innrettet i produksjonslinjer for ramme-, ferdig- og hjulmontering.⁶² Dette førte til rasjonalisering og mindre behov for mellomlagring av halvferdige produkter. I Solaveien fantes en sveiseavdelingen, hvor motorsykel- og mopedbygging skjedde på løpebånd. I rammeavdelingen ble sykkelrammene sveiset sammen før de gikk til lakkeringsavdelingen. Etterpå gikk syklene til monteringsavdelingen for sykler og videre til ferdigmonteringen.⁶³ I fabrikken i Solaveien fantes det også to monteringsavdelinger for motorkjøretøyer.

Driftskontorene til sykkelavdelingen, produktutviklingsavdeling, kjemisk laboratorium slik som konstruksjonskontor for maskiner, produkter og verktøy og avdelingene for kvalitetskontroll og rasjonalisering holdt i 1968 også til i Nr. 11.⁶⁴

1967 satte Øglænd et midlertidig punktum for utbyggingen av sykkelfabrikken. Jonas Øglænd AS hadde nå to produksjonssteder for sykler i sentrum av Sandnes, i Solaveien og i Elvegata. I Elvegata holdt alle avdelinger til som bearbeidet råstoffer fram til halvfabrikata. Montering av både sykler og motorsykler foregikk fremdeles i Solaveien. Men to produksjonssteder betyr en del trafikk gjennom trange bygater for å få rett del på rett plass. Det var den beste løsningen da, men ikke for lenge.

Våren 1969 ble det besluttet å bygge en ny fabrikk på Kvål i Ganddal bydel.⁶⁵ 24. august 1972 ble den nye sykkelfabrikken innviet. Alle avdelinger i Solaveien, bortsett fra herderiet, ble flyttet til den nye fabrikk.⁶⁶ Oppdelingen av produksjonen var omtrent som

tidligere: deleproduksjonen foregikk i Elvegata, mens rammeproduksjon og montasje av syklene på Kvål istedenfor i Solaveien.⁶⁷ På spørsmålet om hva som skulle flyttes først, svarte sykkelfabrikkens disponent Kjell Anda bedriftsavisen «Vi hos Øglænd» følgende: «Lakkering med forarbeide, delemontering; ferdigmontering av sykler, mopeder og produkter innen helse/mosjons- og leketøysektoren, lager av nyinnkjøpte og egenproduserte monteringsdetaljer, lager av ferdigmonterte produkter [...] og endelig den nødvendige administrasjon for å drive virksomheten på Kvål.»⁶⁸

Fabrikken på Kvål var bygget opp som en «produksjonsmaskin» omkring fire transportlinjer; komponenter inn, delekomponenter i produksjon, montering og ferdigstilling av produkt, og ekspedisjon ut. Kjernen i den nye fabrikken ble et sentralisert og automatisert høylager. Overingeniør Tengs-Pedersen, sykkelfabrikkens sjef Tor L. Øglænd, firmaets arkitekt Lars Øglænd og en tillitsmann fra Klubben var i Sverige og så Scania Vabis sitt helautomatiske lager for deler til lastebiler. Det satte dem på tanken å kombinere høylager midt i fabrikken med produksjonsgulv på mezzaniner i ulike høyder. Herfra kunne deler transporteres med kraner til de enkelte monteringsavdelingene som lå på forskjellige plan i fabrikken. Ferdige produkter ble transportert på førerløse vogner til lageret. Derfra ble syklene fraktet i jernbanevogner ut i verden. Det gikk et jernbanespor rett inn i fabrikken.⁶⁹ Ved siden av lageret og transportanretningen ble det anskaffet nytt lakkeringsanlegg med tre elektrostatiske sprøtekabiner, tørkeovner og fosfateringsanlegg samt nytt sandstrålingsanlegg.⁷⁰

Det er større arealer i fabrikklokalene på Kvål. Monteringstasjonen lå på transportbane som gikk mellom ulike plan.

På golvplan i nederste foto er det ferdigkontroll av sykler, pakking og klargjøring for transport til lager. Øvre del viser hjulmontering på «Plan 5».

*Foto: Knudsens fotosenter *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.*

Etter hvert meldte det seg et behov for å utvide og oppgradere maskinparken i de enkelte avdelingene. Det ble for eksempel planlagt å legge ned herderiet⁷¹ i Solaveien og flytte det til Kvål.⁷² Krankarmer ble lenge kjøpt inn av andre leverandører, men etter hvert ble det vanskeligheter med både kvalitet og leveringssikkerhet slik at det ble besluttet å utvikle en varmesmie for krankarmer hos Jonas Øglænd. Den ble tatt i bruk høsten 1973 på Kvål.⁷³

Hele anlegget på Kvål ble bygget med tanke på å ha mulighet til å utvide. Våren 1986 ble anlegget forlenget med 30 m.⁷⁴ Og på slutten av året flyttet de siste avdelingene fra Elvegata til Kvål. Dermed var sykkelproduksjonen i Sandnes sentrum historie.

De følgende årene foregikk store organisasjonsendringer i konsernet Jonas Øglænd AS. 1989 ble konsernet solgt til Varner. Året etter solgte Varner sykkelproduksjonen til Monark AB fra Sverige. Etter noen år med overskudd pekte pilen nedover. Stadig flere deler ble kjøpt inn fra utlandet.⁷⁵ Høsten 1999 flyttet man rammeproduksjonen til utlandet.⁷⁶ I slutten av februar året etter ble det besluttet å legge ned sykkelmontering, hjulproduksjon og lakkering til sykkelkelfabrikken. De siste 130 arbeidere på gulvet mistet jobben. Det som stod igjen var produktutvikling, salg, lager og administrasjon.⁷⁷

AVLUTNING

Jonas Øglænd AS hadde en vekstperiode på mer enn 110 år, fra starten i 1868. 1980-tallet ble et tiår med stor uro og omstillinger. Firmaet gikk på børs i 1975, det ble

omgjort til konsern i 1987. Begrepet konsern ble brukt under 100-årsjubileet i 1968, men det var først 15 år seinere at denne endringen ble gjort formelt. Da var alt salget av virksomheter startet, med landbruksavdelingen i 1985. Siste nybygg reist av Jonas Øglænd AS var, karakteristisk nok, sentrallager og administrasjon for suksessavdelingen, Cubus, i 1987. De nye eierne som hadde overtatt stadig flere aksjer på 1980-tallet, solgte unna: Øglænd Teknologi AS, Øglænd DBS, Øglænd Pioneer AS, Øglænd System AS og Total Forsikring & Finans – alt i perioden 1988 til 1991. Tilbake var Cubus AS – den landsomfattende kleskjeden som ble skapt i 1979, utviklet fra manufakturengros og Ø-kjeden. Men da var det ikke lenger et Øglænd-firma. I juni 1990 ble den siste generalforsamlingen i Jonas Øglænd holdt. Varner-gruppen var eierne og hovedkontoret ble flyttet til Oslo.⁷⁸

Men firmaet Jonas Øglænd AS fortsatte å prege Sandnes. Mange ansatte arbeidet i Cubus. Andre fortsatte i sykkelkelfabrikken, konfeksjonsfabrikken og Øglænd System, men da med nye eiere. Og hoveddelen av bygningene finnes her fortsatt – enn så lenge. De eldste bygningene, dvs. de Jonas bygde fra 1873 til 1911 ble revet eller ombygd av neste generasjon, Lars og Jakob. Lars skaffet seg sin første eiendom da han kjøpte Langgata 6 i 1906, et hus maler Lars B. Nygård bygde i 1898. Det huset står ennå, sammen med fem hus firmaet bygde de neste årene. Fra perioden 1934 til 1957 er det ikke mindre enn ni bygninger bevart. Fra den hektiske perioden på 1960-tallet er det bevart fem bygninger, knyttet til de to store kompleksene i Vågen. 1970- og 1980-tallets nybygg og kjøp er også bevart. Det er sju bygg samlet på Kvål og i Vågen.

Hjulmonterings-avdelingen i Sandnes, Solaveien. Montering av hjul, nav og spiler 1960.

Foto: ukjent, *Fotosamling Jonas Øglænd, Jærmuseet.

NOTER

¹ Sørby 2011:39

² Sørby 2011:47

³ Sørby 2011:59

⁴ Øglænd 1943:33

⁵ Sørby 2011:62

⁶ Sørby 2011:69

⁷ Sørby 2011:95

⁸ Sørby 2011:95

⁹ Øglænd 1994:36

¹⁰ Øglænd 1994:39

¹¹ Øglænd 1943:18.

¹² Vi hos Øglænd 85 (1977):6 og 100år, s. 123.

¹³ Jonasen 1968:25.

¹⁴ Øglænd 1943:25.

¹⁵ Jonasen 1968:124.

¹⁶ Øglænd 1943:35.

¹⁷ Øglænd 1943:35.

¹⁸ Øglænd 1943:33.

¹⁹ Øglænd 1943:39.

²⁰ Øglænd 1943:41.

²¹ Øglænd 1943:43 og 34.

²² Jonasen 1968:125.

Navnet til butikken var i alle år kort og godt «Øglænd». I annonsene het det «Øglænd – i Sandnes». Fra september 1978 annonserte butikken under navnet «Øglænd. Magasinet i Sandnes». Butikkjeden til korsneret Jonas Øglænd AS skiftet i høst 1979 navn til «Cubus». [Stavanger Aftenblad 25.10.1979] Men på Sandnes stod Øglændnavnet veldig sterkt. Det var først i vår 1984 at Øglænds «Magasinet i Sandnes» byttet navn til «Cubus». [Stavanger Aftenblad 28.03.1984] I tiden etter navneskiftet annonserte butikken mye under navnet «Øglænd-Cubus». Dette hadde sikkert sin årsak i den sterke stillingen konfeksjonsbutikken til korsneret hadde i byen.

²³ Øglænd 1995:71.

²⁴ Jonasen 1968:125.

²⁵ I øyeblikket 2/1978:3.

²⁶ I øyeblikket 11/1977:2.

²⁷ I øyeblikket 3/1980:1. I øyeblikket 6/1980:2.

²⁸ Stavanger Aftenblad 14.10.1986. I øyeblikket 4/1988:4.

²⁹ Stavanger Aftenblad 07.11.1957.

³⁰ Øglænd 1995:148.

³¹ Stavanger aftenblad 31.12.1990.

³² Stavanger Aftenblad 31.12.1983.

³³ Rogalands Avis 28.03.1966.

³⁴ Vi hos Øglænd 85 (1977):8-9.

³⁵ Stavanger Aftenblad 01.10.1986.

³⁶ Vi hos Øglænd 85 (1977):6-8.

³⁷ Øglænd 1995:89.

³⁸ Øglænd 1995:179.

³⁹ Øglænd 1995:41.

⁴⁰ I øyeblikket 4/1987:4.

⁴¹ Stavanger Aftenblad 28.12.1993.

⁴² Øglænd 2005:26-27.

⁴³ Jonasen 1968:59.

⁴⁴ Jonasen 1968:60.

⁴⁵ Vi hos Øglænd 86 (1977):3-6.

⁴⁶ Øglænd 1943:32.

⁴⁷ Øglænd 1943:44.

⁴⁸ Øglænd 1943:45.

⁴⁹ Øglænd 1995:76.

⁵⁰ Vi hos Øglænd 25:17.

⁵¹ Vi hos Øglænd 25:11 og Vi hos Øglænd 21:21.

⁵² Vi hos Øglænd 28:8.

⁵³ Jonasen 1968:187.

LITTERATURLISTE:

- ⁵⁴ Vi hos Øglænd 37:34.
- ⁵⁵ Vi hos Øglænd 41:28.
- ⁵⁶ Øglænd 1995:189.
- ⁵⁷ Stavanger Aftenblad 31.08.1999.
- ⁵⁸ Øglænd 1943:107.
- ⁵⁹ Øglænd 1943:114.
- ⁶⁰ Øglænd 1943:114.
- ⁶¹ Jonasen 1968:168-181.
- ⁶² Vi hos Øglænd 37:30.
- ⁶³ 50 % av syklene ble levert andre sykkelprodusenter, mens 50 % gikk videre til Ferdigmonteringsavdelingen. Jonasen 1968:178.
- ⁶⁴ Vi hos Øglænd 29:20ff.
- ⁶⁵ Vi hos Øglænd 58:4.
- ⁶⁶ Øglænd 1995:40.
- ⁶⁷ Øglænd 1995:40.
- ⁶⁸ Vi hos Øglænd 64:34.
- ⁶⁹ Vi hos Øglænd 64:35.
- ⁷⁰ Vi hos Øglænd 64:35.
- ⁷¹ Herderiet ble bygd i Solaveien i 1952. Se: Stavanger Aftenblad 13.12.1951:4.
- ⁷² Vi hos Øglænd 75 (1973):27.
- ⁷³ Vi hos Øglænd 75 (1973):26-31. Vi hos Øglænd 77 (1974):23-24.
- ⁷⁴ Stavanger Aftenblad 21.02.1986.
- ⁷⁵ Sandnesposten 28.02.2000.
- ⁷⁶ Sandnesposten 31.01.2000.
- ⁷⁷ Stavanger Aftenblad 26.02.2000.
- ⁷⁸ Øglænd 1994: 257
- Jonasen, J. Schanche 1968: *Jonas Øglænd gjennom 100 år*.
Sørby, Hild og Paavola, Mette 2011: *Sandnesarkitektur*.
Øglænd, Per 1995: Firmaet: 123 år: *Jonas Øglænd. Sandnes*.
Øglænd, Per 2005: Jonas Øglænd – Fra krambu til konsern.
Sjå Jæren 6-37.
Øglænd, Sigurd J.; Pedersen, Philip; Øglænd, Jonas B. 1943:
Jonas Øglænd: 75 år, 18. april, 1868-1943. Sandnes